

Федорова Г. Ю., аспірантка Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

АСИМЕТРІЇ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ ЄС

Досліджено проблему флуктуації платіжного балансу України з ЄС в умовах його асиметричності. Досліджено теоретико-методичні засади вивчення та регулювання платіжного балансу. Незважаючи на велике розмаїття економічних підходів щодо регулювання платіжних балансів, на сучасному етапі суб'єкти міжнародних економічних відносин використовують комбіновані підходи різних економічних шкіл – кейнсіанства, неокласики та монетаризму, які в своїх дослідженнях наголошують на важливості регулювання платіжного балансу, як складової частини макроекономічної стабільності держави. Підкреслено, що на сучасному етапі досі незрозумілими є ефекти від не підписання Угоди про Асоціацію з ЄС та надання російським урядом кредиту в розмірі 15 млрд. дол. Однак стан платіжного балансу в 2013 р. залишався традиційно асиметричним. Виявлено позитивний вплив українського експорту послуг до ЄС на поточний рахунок платіжного балансу України. Ідентифікована динаміка торговельних відносин України з ЄС

Ключові слова: *платіжний баланс, валютний курс, зовнішньоторговельні відносини, асиметрії статей платіжного балансу, різновекторність економічної політики, динамічна модель, економічний вплив, експорт товарів та послуг, золотовалютні резерви.*

*Fedorova Anna, postgraduate student,
V.N. Karazin Kharkiv National University*

ASYMMETRY BALANCE OF PAYMENTS OF UKRAINE AND EU

The article is devoted to the problems of fluctuations of the balance of payments of Ukraine with the EU in terms of its asymmetry. Theoretical and methodological basis for the study and control of balance of payments regulation was analyzed. Despite the great variety of economic approaches to the balance of payments regulation, in modern international economic relations combined approaches of different economic schools are widely being used- Keynesian, neoclassical and monetarist who in their studies insist on the importance of balance of payments, as part of the macroeconomic stability of the state. Emphasized that at present still unclear are the effects of not signing the Association with the EU and the Russian loan of \$ 15 billion. However, Ukrainian balance of payments in 2013 remained traditionally asymmetrical. The positive impact of Ukrainian export of services to the EU on the current account of balance of payments of Ukraine is detected. The dynamics of trade relations between Ukraine and the EU is identified.

Keywords: *balance of payments, exchange rate, foreign trade, balance of payments asymmetry, multivariate economic policy, the dynamic model, the economic impact, exports of goods and services, net foreign assets.*

Фёдорова А. Ю., аспірантка Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

АСИММЕТРИИ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА УКРАИНЫ С ГОСУДАРСТВАМИ ЕС

Исследовано проблему флуктуацій платежного балансу України с ЕС в условиях его асимметричности. Исследованы теоретико-методические основы изучения и регулирования платежного баланса. Несмотря на большое разнообразие экономических подходов по регулированию платежных балансов, на современном этапе субъекты международных экономических отношений используют комбинированные подходы различных экономических школ – кейнсианства, неокласики и монетаризма, которые в своих исследованиях настаивают на важности регулирования платежного баланса, как составной части макроэкономической стабильности государства. Подчеркнуто, что на современном этапе еще непонятны эффекты неподписания Соглашения об ассоциации с ЕС и предоставление российским правительством кредита в размере 15 млрд. дол. Однако состояние платежного баланса в 2013 г. оставалось традиционно асимметричным. Выявлено положительное влияние украинского экспорта услуг в ЕС на текущий счет платежного баланса Украины. Идентифицирована динамика торговых отношений Украины с ЕС.

Ключевые слова: платіжний баланс, валютний курс, зовнішторговельні відносини, асиметрії статей платіжного балансу, різновекторність економічної політики, динамічна модель, економічне впливання, експорт товарів і послуг, золотовалютні резерви.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок із науково-практичними завданнями. На сучасному етапі платіжний баланс всебічно вивчається фахівцями в сфері міжнародних економічних відносин, як джерело найважливішої інформації, яке розкриває особливості участі країни в міжнародному обміні товарами, послугами, капіталами.

В умовах курсу української держави на євроінтеграцію при одночасній різновекторності зовнішньої політики платіжний баланс України відчуває тиск зовнішніх та внутрішніх чинників, які призводять до значних асиметрій та, відповідно, до погіршення макроекономічної рівноваги в державі через «вимивання» золотовалютних резервів, флуктуацій курсу гривні.

Такий стан платіжного балансу, а саме іманентні різкі коливання заклали певну загрозливу тенденцію, яка ставить перед дослідниками нові теоретичні проблеми, що багато в чому визначаються зовнішніми факторами та потребують нових підходів до їх регулювання, а проблематика визначення впливу макроекономічних чинників на формування платіжного балансу в умовах фінансової нестабільності суттєво актуалізується.

У таких умовах економічна наука всебічно розглядає існуючі проблеми, попри те є логічним подальший науковий розгляд відносин між Україною та ЄС через призму платіжного балансу, а зв'язок із науково-практичними завданнями полягають у визначенні подальшого стану українсько-європейського платіжного балансу в умовах відсутності угоди про Асоціацію та впливу надання російського кредиту на торговельно-економічні відносини України з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема асиметрій у зовнішньоекономічних зв'язках України та коригуванню платіжного балансу присвячені численні праці українських учених, серед яких варто виділити таких авторів: А. Філіпенка [1], В. Шевчука [2, 3], С. Якубовського [4] та ін. Серед зарубіжних авторів варто виділити А. Гавілана, Х. М. Кампа [5], К. Гуо, К. Жіна [6].

Однак для умов коливань українського платіжного балансу доцільно окремо підкреслити наукову школу проф. В. Шевчука, який протягом тривалого періоду часу досліджував вплив різноманітних чинників на формування платіжного балансу України, країн ЦСЄ, Латинської Америки. Ним зроблено вагомий внесок у економетричний підхід до дослідження статей платіжного балансу, запропоновані оригінальні методи оцінки багатofакторних макромоделей.

Шевчук В. стверджує, що важливість платіжного балансу, як узагальнюючої аналітичної характеристики зовнішньої торгівлі та потоків капіталу, пояснюється, насамперед, можливістю стимулюючого або дестабілізуючого впливу на економічне зростання [2, 3].

Також вважаємо доцільним підкреслити важливість наукових робіт проф. С. Якубовського, який у своїх працях досліджував вплив монетарної політики на формування статей платіжного балансу як в Україні, так і країнах ЄС.

Ми погоджуємося з висновками В. Шевчука та С. Якубовського й вважаємо, що разом зі всебічним розглядом окремо торговельно-економічних відносин України та країн ЄС, й досі актуальним залишається діагностика зовнішньоекономічних відносин України-ЄС через призму платіжного балансу. Такий методичний підхід до дослідження двосторонніх відносин України з найважливішими торговими партнерами є недостатньо розробленим та представляє собою окремий науковий напрям, який вимагає подальших фундаментальних досліджень з урахуванням особливостей економічного розвитку України і ЄС в посткризовий період.

Мета статті. Визначити характер асиметричного стану платіжного балансу України в зовнішньоекономічних відносинах з ЄС.

Вклад основного матеріалу. Платіжний баланс є одним з основних інструментів макроекономічного аналізу і прогнозування. За його допомогою можна відстежити розвиток зовнішньої торгівлі: в яких розмірах і формах відбувалося залучення іноземних інвестицій, який був вплив вітчизняного капіталу за кордон, наскільки своєчасно погашається зовнішня заборгованість країни. Платіжний баланс є одним з джерел для складання системи національних рахунків. Його також використовують для визначення монетарної та фіскальної політики, регулювання валютного ринку й обмінного курсу. Загалом платіжний баланс відображає

зовнішньоекономічну діяльність країни за звітний період. Як результат, платіжний баланс охоплює всі операції, які пов'язані з юридичним переходом права власності на товари, послуги та інші цінності від резидентів до нерезидентів, а також перехід грошей, фінансових та інших активів з однієї країни в іншу. При цьому не має значення, чи супроводжується передача цінностей за межу грошовим розміщенням у вигляді реального платежу чи ця передача здійснюється в обмін на аналогічні цінності, в кредит чи безоплатно.

На сьогоднішній день платіжний баланс усебічно вивчається фахівцями в сфері міжнародних економічних відносин як джерело найважливішої інформації, яке розкриває особливості участі країни в міжнародному обміні товарами, послугами, капіталами.

Історично, найбільш розвинутою формою міжнародних економічних відносин є зовнішня торгівля. Розрахунки за цією категорією складають головну долю статей платіжних балансів. Однак, з поглибленням міжнародного поділу праці, все більшу роль у міжнародному обміні відіграють послуги. Торговельний баланс і баланс послуг тісно пов'язані зі станом внутрішньої економіки і з її позиціями на світовому ринку.

Вимірювання сальдо платіжного балансу за операціями рахунку поточних операцій є поширеним явищем серед країн-учасниць МВФ. Такі країни рахують усі переміщення капіталу балансуєчими статтями, що стихійно врівноважують платіжний баланс в умовах плаваючих валютних курсів.

Аналіз платіжного балансу здійснюється за трьома напрямками: 1) якість інформаційної бази; 2) стан та динаміки статей; 3) сальдо рахунків платіжного балансу та впливу стану платіжного балансу на макроекономічну ситуацію. При цьому розглядаються результати зовнішньоекономічної діяльності, здійснюється порівняльний аналіз макроекономічних показників, на підставі яких прогнозується орієнтація внутрішньої та зовнішньої економічної політики [5, 6].

Отже, для платіжного балансу існує низка різнопланових проблем, які можна умовно поділити на чотири групи (рис. 1):

1) економічні; 2) політичні; 3) психологічні; 4) ступінь державного втручання (що є часткою політики держави).

Рис. 1. Платіжний баланс у системі національної економіки.

Оцінки стану економіки України останнім часом мають багато інтерпретацій. З боку державних органів влади стан національного господарства оцінюється як бурхливе посткризове відновлення, ріст доходів бюджету та масштабних структурних реформах.

У кінці 2005 – на початку 2006 р. в Україні склалася ситуація, коли імпорт почав регулярно перевищувати експорт (рис 2), а недолік валютної виручки успішно покривався за рахунок припливу інвестицій і позикових грошей з-за кордону. Цей притік був настільки суттєвим, що, при негативному балансі експорту та імпорту, гривня була стабільною і зміцнювалась, а НБУ поповнював свої валютні резерви.

Крім того, при аналізі платіжного балансу України слід зазначити, що в 2000–2010 рр. величезними темпами зростало споживче кредитування. Іноземні банки через свої філії в Україні кредитували населення для покупки переважно імпортової техніки.

За короткий термін часу приплив іноземного капіталу перетворився на відплив. Якщо у вересні 2008 позитивне сальдо рахунку операцій з капіталом перевищувало 1 млрд. дол., то в наступному місяці від'ємне сальдо склало майже 1,5 млрд. дол. [8].

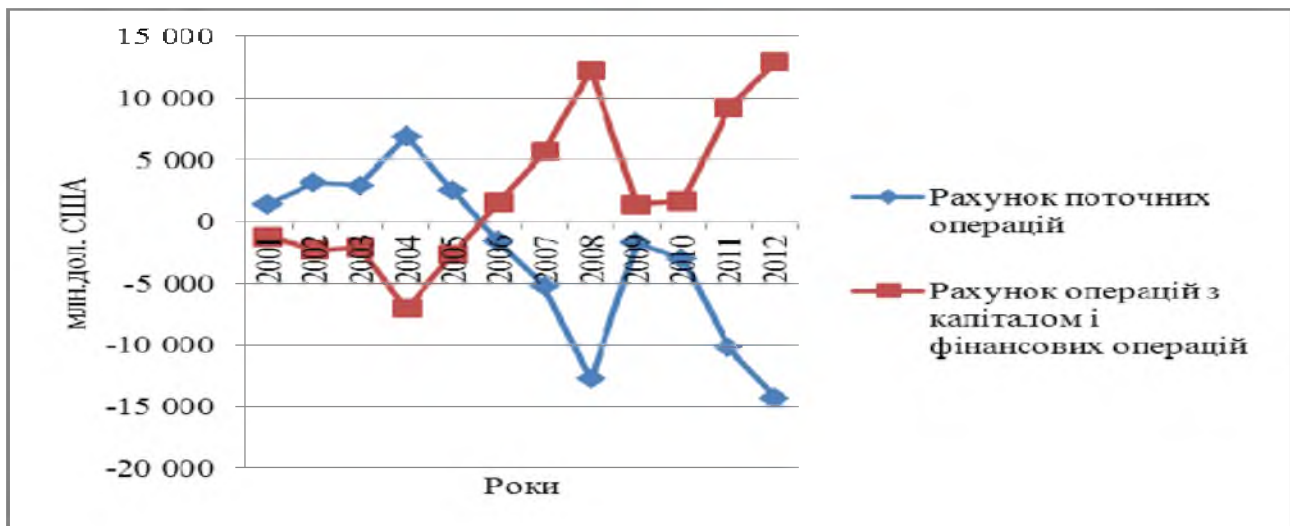

Рис. 2. Динаміка рахунків платіжного балансу України [7].

Дефіцит рахунку поточних операцій в жовтні 2008 р. збільшився майже в два рази до цифри понад 1,5 млрд. дол. через обвал цін і попиту на експортну продукцію, насамперед метал [8].

Міжбанківський валютний ринок у такій ситуації відчув різке зниження пропозиції валюти, спроби НБУ стримати падіння гривні за допомогою інтервенцій і адміністративних важелів не увінчалися успіхом.

Уряд був змушений провести девальвацію, курс гривні впав із 5 до 8 грн. за долар.

На сучасному етапі ще незрозумілими є ефекти від не підписання Угоди про Асоціацію з ЄС та надання російським урядом кредиту в розмірі 15 млрд. дол. Однак стан платіжного балансу в 2013 р. залишався традиційно асиметричним. Аналітичний огляд НБУ за жовтень 2013 р. свідчить про наступне – дефіцит зведеного платіжного балансу в жовтні 2013 року зменшився до 0,5 млрд. дол. США порівняно з від’ємним сальдо зведеного балансу у 2 млрд. дол. США в аналогічному місяці попереднього року. З початку року зведений платіжний баланс залишився додатним – 1,1 млрд. дол. США (за 10 місяців 2012 року дефіцит становив 2,8 млрд. дол. США). Дефіцит поточного рахунку в жовтні майже не змінився порівняно з жовтнем попереднього року (1,9 млрд. дол. США), загалом за 10 місяців він становив 12,3 млрд. дол. США (порівняно з 11,4 млрд. дол. США в 2012 році) [7].

На сьогодні українська статистика та НБУ окремо не розраховують платіжний баланс з ЄС-28. Такий статистичний інструментарій дозволив би більш глибоко досліджувати українсько-європейські економічні відносини та імплементувати більш ефективні механізми фінансової та економічної політики задля коригування двостороннього платіжного балансу.

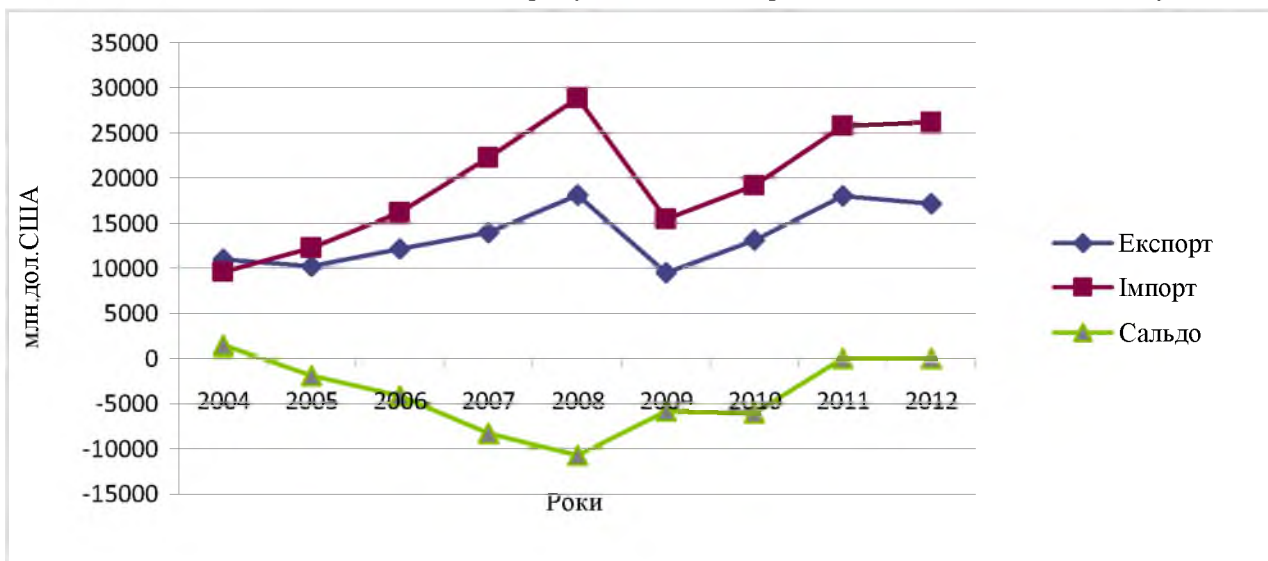

Рис. 3. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС [8].

Як видно з рис. 3, показники торгівлі України та ЄС поступово нарощувалися з 2004 по 2008 роки, спад експорту та імпорту товарів був пов'язаний зі світовою кризою, що призвела до зниження темпів зростання економік країн ЄС та платоспроможності України. Сальдо зовнішньої торгівлі України товарами з країнами ЄС має від'ємний характер через те, що основною статтею експорту до ЄС є сировина та напівфабрикати, у той час як Україна імпортує з ЄС товари з високою доданою вартістю [8].

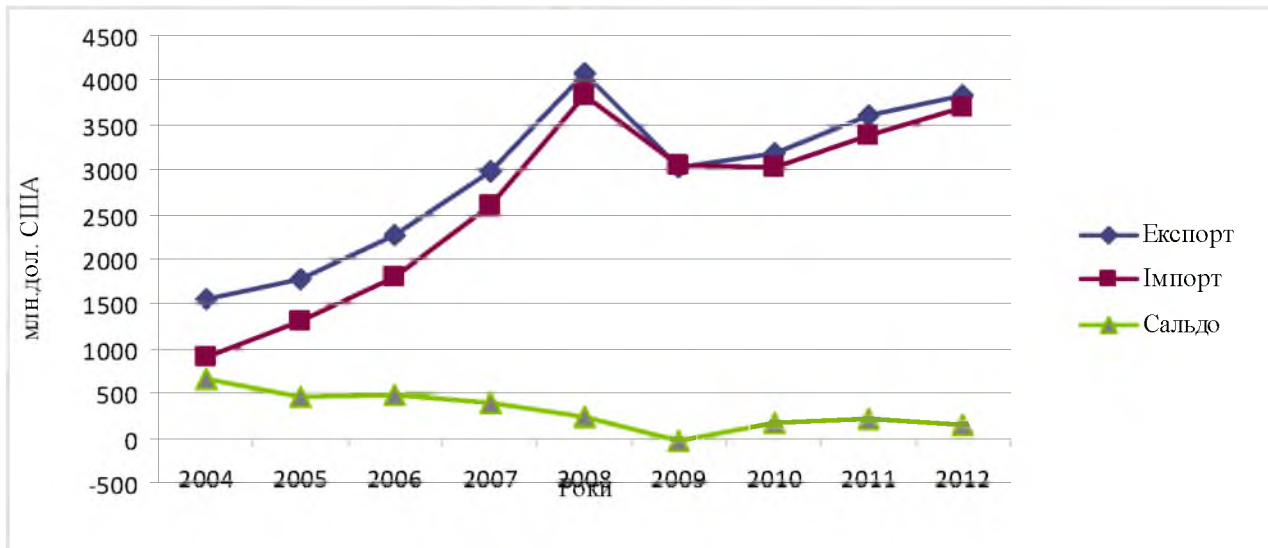

Рис. 4. Зовнішня торгівля України послугами з країнами ЄС [8].

Основний спад зовнішньої торгівлі послугами України та держав ЄС припадає на 2008–2009 кризові роки (рис. 4), що пояснюється загальним зниженням темпів зростання світових економік. Профіцит торгівлі послугами в 2012 році склав 142,4 млн. дол. США й скоротився порівняно з минулим роком на 30%. Зростання імпорту послуг насамперед пов'язано зі збільшенням витрат українців на подорожі за кордоном. Водночас зниження темпів зростання експорту послуг зумовлено скороченням обсягів наданих транспортних послуг.

Для виявлення впливу основних торговельних індикаторів України–ЄС на статті зведеного платіжного балансу України, нами запропонована наступна динамічна модель, яка виражається рівнянням 1.

$$CA = EXP * IMP * EXP SER * IMP SER + \alpha, \quad (1)$$

де CA – поточний рахунок платіжного балансу України в 2004–2012 рр.; EXP – експорт товарів з України до ЄС у 2004–2012 рр.; IMP – імпорт товарів з ЄС до України; EXP SER – експорт послуг з України до ЄС; IMP SER – імпорт послуг з ЄС до України.

Оцінка моделі проводилася в економетричному пакеті EViews 7 за методом двохкрокових найменших квадратів (2SLS). Усі дані були квартальні, що дозволило отримати більш стабільну вибірку для моделювання. Результати наведені в таблиці 1.

Таблиця 1
Результати регресійного моделювання

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXP01	-0.666223	0.717627	0.928370	0.3958
EXP SER	31.19482	6.510474	4.791482	0.0049
IMP	-1.464337	0.401554	3.646677	0.0148
IMP SER	-22.11359	5.226210	4.231287	0.0082
R-squared	0.961909	Mean dependent var		-4391.333
Adjusted R-squared	0.939054	S.D. dependent var		7034.524
S.E. of regression	1736.631	Akaike info criterion		18.05838
Sum squared resid	15079429	Schwarz criterion		18.14604
Log likelihood	-77.26273	Hannan-Quinn criter.		17.86922
Durbin-Watson stat	2.270188			

Розраховано автором у пакеті EViews 7.

На основі табличних даних можна вивести рівняння множинної лінійної регресії яке має вигляд:

$$CA = \text{Exp}01 * (-0.662) + \text{Expser} * (31.1) - \text{IMP} * (-1.46) - \text{IMPORTSer} * (-22.11)$$

Перед економічною інтерпретацією отриманих результатів слід перевірити модель на коректність та працездатність через показники статистичної значущості. У нашому випадку всі змінні, крім Exp01, є статично значущими. $R^2 = 0.96$, що свідчить про високу надійність моделювання, у той же час критерій Дарбіна-Уотсона=2,27, що є теж показником адекватності моделі.

Таким чином, можна говорити про те, що саме експорт послуг з України до ЄС є фактором покращення загального поточного балансу України. Така особливість пов'язана з традиційним позитивним торговельним сальдо в торгівлі послугами між Україною та ЄС. Разом з тим, експорт товарів до ЄС, за результатами регресійної моделі, негативно впливає на поточний рахунок, однак є статистично незначущим і тому ми не можемо коментувати цей показник. Лише зазначимо, що в подальших дослідженнях ретельно перевіримо вплив експорту товарів з України до ЄС на поточний рахунок платіжного балансу України.

На думку експертів НІСД, після жорсткої фінансово-економічної кризи, в якій Україна опинилася серед найсильніше потерпілих країн, економіка нашої країни демонструє поступ відновлення. Сповільнення кризових процесів у світовій економіці та перехід значної кількості країн – торговельних партнерів України до поступової макроекономічної стабілізації та відновлення в них процесів економічного пожвавлення створили середовище, яке, з одного боку, знизило глобальні ризики для економічної активності, з іншого – уможливило започаткування економічного зростання в економіці України [9].

Також слід зазначити, що розпочатий останнім часом НБУ курс на пом'якшення монетарної політики є важливим кроком у напрямі формування сприятливих умов для реалізації структурних зрушень. Водночас посилюються ризики «перегріву» окремих сегментів економічної системи та подальшого зростання боргового навантаження державного і приватного секторів економіки в умовах високої вразливості вітчизняної фінансової системи до уповільнення темпів зростання світової економіки і витоку капіталів [10]. Тому невідкладними завданнями є реалізація виваженої макроекономічної політики та розробка цільових стимулюючих інструментів, спрямованих як на забезпечення сприятливих монетарних умов для структурних зрушень, так і на їх стимулювання [11].

Висновки. На основі проведеного аналізу ми можемо зробити найбільш важливі і значимі висновки. Платіжний баланс у сучасній економічній науці посідає важливе місце, оскільки в систематизованому вигляді відображає стан зовнішньоекономічних відносин країни та дозволяє урядам країн застосовувати різнопланові заходи державної економічної політики з метою врівноваження платіжного балансу.

Економічна ситуація в Україні є складною для економічного аналізу. З одного боку – відновлення економіки, покращення фіскальної ситуації і позитивне сальдо платіжного балансу говорять про гарні перспективи на найближчий час, а з іншого – фундаментальні слабкості української економіки також явні. Це й низька ступінь диверсифікації виробництва і зовнішньої торгівлі, й висока інфляція, низька ефективність виробництва (енергоефективність), низький рівень інвестиційної привабливості.

Виявлено, що двостороння торгівля між Україною та ЄС протягом всього періоду, що спостерігається, є асиметричною, як з позицій товарної номенклатури, так і з позиції впливу на статті платіжного балансу України.

Водночас подальших досліджень потребує зовнішньоекономічна складова відносин України з ЄС, а саме виявлення впливу українського товарного експорту на поточний рахунок і на рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій платіжного балансу України.

Література

1. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підручник / А.С. Філіпенко – К.: Либідь, 2008. – 408 с.
2. Шевчук В.О. Взаємодія платіжного балансу і економічного зростання у країнах з транзитивною економікою: автореф. дис. ... д. екон. н.: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економіч-

ні відносини / Шевчук Віктор Олексійович; Київський нац. екон. ун-т імені В. Гетьмана – К., 2004. – 34 с.

3. Шевчук В. О. Вплив монетизації валютних резервів НБУ на макроекономічні показники української економіки / В.О. Шевчук // Матеріали наук.-практ. конф. «Монетарна політика в умовах економічного зростання» – К.: НБУ, 2004. – С. 57–62.

4. Якубовський С.О. Зовнішня заборгованість як фактор нестабільності банківської системи України / С.О. Якубовський, Т.А. Родіонова // Постсоціалістичні країни в умовах світової фінансово-економічної кризи: Зб. наук. праць конференції. – Ч. I. – Одеса: Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова, 2009. – С. 23–26.

5. Gavilan A. Current accounts in the euro area: An intertemporal approach [Text] / A. Gavilan, J.M. Campa // Journal of Money and Finance, 2011. – №30. – p. 205–228.

6. Guo K., Jin K. Composition and growth effects of the current account: A synthesized portfolio view [Text] / K. Guo, K. Jin // Journal of International Economics № 79, 2009. – P. 31–41

7. Статистика платіжного балансу. НБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://bank.gov.ua/Statist/index_PV.htm (25.12.2013).

8. Державна служба статистики України. Статистична інформація, зовнішньоекономічна діяльність, географічна структура торгівлі України товарами за 2001–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> (25.12.2013).

9. Шляхи забезпечення стійкості економічного зростання в умовах ризиків «другої хвилі» світової фінансово-економічної кризи: аналітична записка НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/366/> (25.12.2013).

10. Монетарні важелі стимулювання структурної перебудови економіки України: аналітична записка НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/653/> (25.12.2013).

11. Журавльов О.В. Флуктуація валютного курсу та стан платіжного балансу (на прикладі України і Білорусії) / О.В. Журавльов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 3-4 (56-57). – С. 89–94.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2013 р.